

Секция №6 Семантика и языковая концептуализация мира
УДК 81'1=16+81' 373.2+81' 373.21

Шуменко Ольга Анатольевна, преподаватель кафедры германской филологии Сумского государственного университета. Дом. адрес: 40004, г. Сумы, площадь Горького, д. 2, кв. 69; тел. 8(0542)22-15-95; 095-804-64-24; e-mail – shuma-81@mail.ru

Шуменко Ольга Анатоліївна, викладач кафедри германської філології Сумського державного університету. Дом. адреса: 40004, м. Суми, площа Горького, б. 2, кв. 69; тел. 8(0542)22-15-95; 8095-804-64-24; e-mail – shuma-81@mail.ru

Shumenko Olha, teacher of Sumy State University. Home address: 40004, Sumy, Gorkiy Ave, b. 2, ap. 69; tel. 8(0542)22-15-95; 8095-804-64-24; e-mail – shuma-81@mail.ru.

СЕМАНТИЧЕСКОЕ НАПОЛНЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ЧИСЛИТЕЛЬНЫМ

В статье говорится об изучении английских фразеологических единиц с компонентом-числительным. Фокусируется внимание на их семантическом наполнении – реализации количественных и количественно-качественных значений. Намечаются аспекты дальнейшего исследования фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологические единицы, семантическое наполнение, количественные значения, количественно-качественные значения.

СЕМАНТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ЧИСЛІВНИКОМ

У статті йдеться про вивчення природи англійських фразеологічних одиниць з компонентом-числівником. Фокусується увага на їх семантичному навантаженні – реалізації кількісних та кількісно-якісних значень. Намічаються аспекти подальшого дослідження фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, семантичне навантаження, кількісні значення, кількісно-якісні значення.

SEMANTIC CHARGE OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NUMERALS AS A COMPONENT

The article in question deals with the phraselogical units with Numerals as their components. Attention is being focused upon the semantic charge, their quantitative and qualitative meanings. The perspective vectors of the problem are being outlined.

Key words: phraselogical units, the semantic charge, quantitative meanings, quantitative and qualitative meanings.

У кожній мові є стійкі словосполучення, які за змістом та синтаксичною функцією рівнозначні слову. Ці словосполучення належать до полілексемних мовних одиниць з певною структурою та семантичним навантаженням – фразеологічних одиниць (ФО), які віддзеркалюють уявлення людей про навколишній світ. Кожна мова відзначається своєю оригінальною фразеологією, що пов'язано з неповторністю побуту, звичаїв, культури та ментальності народу. Фразеологізми як явище були породжені необхідністю створення виразних засобів для потреб комунікації, для можливості наочно виразити свої емоції, почуття, дати яскраву та образну характеристику діям, процесам та явищам [1]. У фразеології відображено національну картину світу.

Об'єктом статті виступають фразеологічні одиниці з числівником (ФО(ч)), **предметом** – їх семантичне наповнення. ФО(ч) як вторинні одиниці репрезентують відхилення від традиційної структури та семантики вихідних словосполучень. Вивчення поверхневої та глибинної структур ФО(ч) є **актуальним** з огляду на сьогоденну вагомість когнітивних досліджень, експлікацію характеру дієвості людського фактору. У полілексемній гетерогенній структурі постійно протиставляються узуальна форма –

оказіональній, об'єктивна оцінка – суб'єктивній, вихідна структура – похідній, первинні одиниці – вторинним, нейтральна лексика – експресивно-емоційній, національний пласт –транснаціональному тощо. Розпізнання когнітивної вагомості ФО(ч) є вельми актуальним для їх адекватного відтворення у мовах-трансляторах. **Мета** статті полягає у розпізнанні лінгво-когнітивних параметрів ФО(ч).

Компоненти ФО(ч) здатні семантично модифікуватися, їм притаманна відтворюваність, стабільність структурних компонентів, цілісність значення, непроникність. Усі ці ознаки зближують фразеологізм зі словом [4]. Числівники у словосполученнях співвідносяться з реальними об'єктами, вказують на їх точну або приблизну кількість. На значення числівників в умовах фразеологічного сполучення впливають компоненти оточення: перехрещення і включення їх смислів у семантику цільної одиниці. Загальний смисл ФО обумовлюється сукупністю значень складових. Залучення однакових числівників у різні фразеологічні оточення сприяє семантизації різних смислів. Наприклад, фразеологічне словосполучення з компонентом *one* виступають носіями унікальності (*the only one, there is the only one child in the world*), одиничності (*one can do it*), відповідності (*one man one mind*), паукальності (*the voice of one man is the voice of no one*), часової невизначеності (*one time, one day*). Переосмислення числівника у фразеологічному сполученні впливає на її семантичну модифікацію, сприяє втраті кількісного значення та переходу фразеологічної одиниці до поля якісної оцінки, напр.: англ. – *to put two and two together* – ‘зробити висновки’, *as clear as two and two makes four* – ‘ясно як білий день’, *no two ways about it* – ‘другого виходу немає’, *to drink like seven dogs* – ‘напиватися, як свиня’.

ФО(ч) притаманна мовна усталеність, формальна та семантична цілісність [7]. Зазначені одиниці належать до мовних конструювань з відповідною структурою, семантикою та прагматикою [4]. На відміну від змінних словосполучень ці полілексемні одиниці позначені біполярністю – відкриті процесам конвергенції та дивергенції. Ретроспективно ФО(ч) тяжіють

до валоративних знаків, що відіграли значну роль в омовленні кількісних ознак навколишнього світу. Оточення ФО(ч) специфічно впливає на семантичне наповнення числівників. Адгерентних конотацій, зокрема національно маркованих [6, с. 68], набувають ФО(ч) у процесі етнічної акомодатії. Пор. амер. ФО(ч) *the old thirteen* ‘старий державний прапор США’, *two bits* ‘монета в 25 центів’, *a long bit* ‘монета в 15 центів’, *a short bit* ‘монета в 10 центів’. Переклад зазначених ФО(ч) не є адитивним відтворенням значень компонентів, препарується пошуком етимологічних витоків лексикалізованих одиниць, їх кореляцією з реальними / ірреальними подіями, артефактами, міфами, легендами тощо [7]. Так, шотландська монета *plack* ‘4 пенси’ була у вжитку в XV – XVI ст., її незначна вартість послужила мотивацією для появи ФО(ч) *two and a plack* ‘дріб’язок’, ‘дрібні гроші’ [6]. Семантика ФО(ч) зазвичай детермінується значеннями висхідних одиниць. Позначення людей, їх емоцій за кількісними ознаками стало мовною традицією. Пор.: *the upper two hundred* – ‘верхівка’, ‘еліта’; *one dollar a year man* – ‘людина, яка працює на державній службі за символічну плату’; *to feel like a million* – ‘почувати себе прекрасно’; *to go like sixty* – ‘нестись щодуху, стрілою’. Числівник *seven* є вельми популярним на фразеологічному просторі. Пор.: англ. *seven wonders*, *seven deadly sins*, *seven-leaqued-boots*. З часом кількісні семи висхідних одиниць поступаються якісним; ФО(ч), модифікуючись, збагачуються новими образами. Пор.: ФО(ч) *there are one or two traders* – ‘два незгодні між собою спеціаліста’. Семантичні зрушення фразеологічних одиниць, їх метафоричні експансії, парафрази та рескрипти є показовими для художнього дискурсу. Адекватне осмислення препарується фразеологічним контекстом, когнітивним досвідом носіїв корелюючих мов. ФО(ч) – це лексикалізація змінних словосполучень. Спільність поверхневої структури корелюючих словосполучень не передбачає тотожності їх змісту. Пор.: англ. *one of those days (only in reference to the future)*, *some day*, *some time or other*, *some of these days later*; ‘цими днями’, ‘незабаром, коли-небудь’. Образи паремій у мовах оригіналу та транслятора позначені як конгруентністю, так і девіацією. Пор: англ. *One scrubbed bushel sheep will mar a whole flock*, Syn.

One rotten apple decays the bushel; the rotten apple injures its neighbours; Two cats and a mouse, Syn. Two wives in one house; Two in distress make sorrow less; укр. Одна паршива вівця всю отару поганить. Від одного яблука весь віз згниє. Два ведмеді в одній берлозі не живуть, два коти в одному мішку не помиряться. В гурті і смерть не страшна.

Поверхневі структури ФО(ч) відкриті до заміщення, що об'єктивується наявністю синонімів, антонімів та алонімів. У лексикографічних джерелах нумеральні компоненти можуть замінюватися або пропускатися. Пор.: англ. – *One today is worth two tomorrow; Never do tomorrow what you can do today; Never put off till tomorrow what you can do today;* укр. – *Не відкладай на завтра те, що сьогодні можна зробити; оклад не йде на лад;* англ. – *One bird in hand is worth two in the bush;* укр. – *Краще синиця в руках, ніж журавель в небі;* англ. – *Seven cooks spoil the broth;* рос. – *У семи нянек дитя без глазу.*

ФО(ч) утворюють сектор вторинної номінації, корелюють з конотативною лексикою, омовлюють етношарм носіїв мови. Спільність рис ФО(ч) у корелюючих мовах уможлиблює їх осмислення та тлумачення іманентними засобами цільової мови. Облігаторним при цьому є збереження змісту ФО(ч), факультативним – лексико-синтаксичних паралелей. У семантичній скарбниці зіставлених одиниць зберігається когнітивний досвід. Відомо, що ФО(ч) у своїй еволюції обіймають первинні та вторинні знаки. Вихідні (первинні) нумеральні словосполучення (НумС) лексикалізуються у вторинні, похідні фразеологічні словосполучення. У новоутворених, секондарних одиницях кількісне наповнення модифікується в якісне або субстантивне [3]. Образотворчі процеси спричиняють появу омонімічних синтаксичних (вихідних) та фразеологічних (похідних) словосполучень, що є базою креативних пошуків у тлумаченні. Структурні еквіваленти ФО(ч) у мові транслятора можуть бути повними або частковими (при збереженні прагматичних інтенцій). Пор.: англ. – *two dogs over one bone seldom agree; in two twos; when two Sundays meet together; two or three; four corners of world; at one time; to know how many beans make five; to have smth at finger tips;* укр. –

двом собакам однієї кістки не поділити; негайно; ніколи; декілька; чотири сторони світу; за один раз; бути собі на умі; знати як свої п'ять пальців.

Адекватність тлумачення ФО(ч) об'єктивується аналізом зазначених одиниць у мові оригіналу та цільової мови. Вивчення поліаспектності ФО(ч) дає можливість осмислити експресивно-емоційні потенції числівників, їх семантичне навантаження, ретроспективне буття та сучасне функціонування. Семантичний континуум ФО(ч) конденсовано відображає шлях становлення нумерального пласту лексики, її образотворчу, адаптивну можливість модифікацій [6]. Позбавлення числівниками у фразеологічному словосполученні числового змісту призводить до втрати сем точної кількості, до вираження понять *багато – мало*, напр.: англ. – *two mind are better than one; a stitch in time saves nine*; укр. – *на всі чотири сторони; під три чорти*; рос. – *за семью печатями; за три моря*. При десемантизації числівника у фразеологічному словосполученні переходить до розряду кількісно-якісних одиниць, напр.: англ. – *dressed up to the nines* – ‘одягнутий по моді’, *nine worthies* – ‘знамениті люди’, *a cat has nine lives* – ‘живучий’. Числівники у фразеологічному словосполученні можуть замінюватися іншими кількісними словами: *to make two ends meet – to make both ends meet* ‘зводити кінці з кінцями’, *for two pins – for a pin* ‘за дрібницю’, *at one time – at a time* ‘за один раз’. Також може відбуватися взаємозамінюваність числівників, при тому зберігається смисл сполучення: *forty winks – nine winks* ‘сон уривками’, *to talk nineteen to the dozen – to talk ten to the dozen* ‘тараторити’, *to be in two minds – to be in twenty mind* ‘бути в нерішучості’, *to give hundred smiles - to give million smiles* ‘влибатися’. Наступним чинником десемантизації числівників у фразеологічному словосполученні слугує заміна числівника іншим словом: *saying and doing are two (different) things* ‘скоро сказки казуються, да нескоро діло робиться’, *to come out of one (the same) footing* ‘бути на рівні з кимось’. Числівник може взагалі опускатися, при цьому зміст не змінюється: *like as (two) peas* ‘однакові як дві краплі води’, *as cross as (two) sticks* ‘роздратований, не в дусі’, *as drunk as (seven) lords* ‘п'яний як чіп’.

ФО англійської мови виражають кількісні та якісні оцінки. Семантичні модифікації числівників у фразеологічному словосполученні переходять від понятійного числового змісту до повної втрати кількісних денотатів та набування сем якості. Якщо нумеральний компонент зберігає числове значення, то ФО реалізує квантитативне значення, якщо відбувається десемантизація нумерального компонента – ФО реалізує квалітативне, тобто якісне значення. Як метафори ФО слугують для номінації об'єктів, створення художніх образів та породженню нових лексичних одиниць, як такі, що реалізують диференціюючу функцію.

Повної десемантизації в умовах ФО(ч) зазнають, в основному, позначені числа малого порядку, що зумовлено їх частотою вживання. Об'єктивними показниками десемантизації числівників за умов постійного контексту є 1) заміна числівників кількісними словами; 2) взаємозамінність числівників при збереженні загального значення ФО(ч); 3) заміна числівників словами неквантитативної семантики; 4) опущення числівників у ФО(ч).

Отже, на матеріалі ФО(ч) виявляються прагматичні характеристики числівників. ФО(ч) вживаються з метою реалізації інтендованого (запланованого) впливу на адресата – у формі реплік, висловлювань, параміічних одиниць та репрезентують семантичну девіацію, процес лексикалізації вихідних вільних словосполучень. ФО(ч) є знаками вторинної номінації, де образ словосполучення, його первинна мотивація переносяться на нову, іншу ситуацію, як такі, що позначають не тільки кількісні ознаки, але й якісні – як результат десемантизації. **Подальше дослідження** граматичної та синтаксичної відповідності фразеологічних одиниць могло би поглибити та розширити наше розуміння адекватності перекладу фразеологічних одиниць з числівником.

Джерела та література

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в системе современного русского языка / Н. Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 1993. – 149 с.

2. Жуков А. В. Дефразеологизация в русском языке / А. В. Жуков // Вестник Новгородского государственного университета. Серия Гуманитарные науки. – 2000. – № 15. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. [http://admin.novsu.ac.ru/uni/vestnic/nsf/all/CF67EBD7ECAAF3932C3256ABF002525EC/\\$file/Gukov/pdf](http://admin.novsu.ac.ru/uni/vestnic/nsf/all/CF67EBD7ECAAF3932C3256ABF002525EC/$file/Gukov/pdf).
3. Гвоздарев Ю. А. Основы русского фразообразования / Ю. А. Гвоздарев. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 184 с.
4. Кочерган М. П. Основи зiставного мовознавства / М. П. Кочерган // Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 424 с.
5. Швачко К. К. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков / К. К. Швачко, П. В. Терентьев, Т. Г. Янукян, С. А. Швачко. – К. : Вища школа, 1977. – 147 с.
6. Швачко С. О., Кобякова І. К. Вступ до мовознавства (курс лекцій) / С. О. Швачко, І. К. Кобякова // Посібник. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2006. – 224 с.
7. Швачко С. О. Средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках / С. О. Швачко // Монография. – К. : Вища школа, 1981. – 144 с.

Шуменко, О.А. Семантичне навантаження фразеологічних одиниць з числівником [Текст] / О.А. Шуменко // Функціональна лінгвістика: наук. журнал/ Кримський республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти; науч. ред. А. Н. Рудяков – Т.4. – Симферополь, 2012. – С. 326-328.